

Patrimoniální úřady a úředníci

Patrimoniální správa měla tři hlavní funkce:

- 1) Správa vlastního hospodářství a majetku vlastníka panství (velkostatku)
- 2) Řízení a „ovládání“ poddaných
- 3) Politická, vojenská a berní funkce vůči panovníkovi (nárázově)

Starý rentovní velkostatek (cca do pol. 16. stol.) vystačil s několika málo úředníky – hejtman (někdy označován prostým pojmem úředník), purkrabí (někdy označován jako správce), důchodní písař, lesní úředník, porybný, od pol. 16. stol. se setkáváme též s vrchními úředníky – řídí správu na více panstvích stejného majitele (někdy můžeme najít výrazy vrchní hejtman, regent, inspektor), podléhají jim všichni ostatní úředníci, odvolací instance ve sporech a stížnostech poddaných

Instrukce - vymezuje náplň práce a povinnosti úředníků (řadíme je mezi kancelářské pomůcky)

- **Hejtman** – vedl vrchnostenskou kancelář a zastupoval vrchnost při její nepřítomnosti, řídil způsob úřadování, dohled nad poddanými – úřední dny v kanceláři a soudy na rychtách (dozor nad konáním purkrechtních soudů), kontrola vrchnostenského hospodářství, vedl v patrnosti dlužníky panství a včas je měl upomínat, pravidelné objíždění dvorů, rybníků, mlýnů a pivovarů, zvláště při důležitých pracích jako setí a sklizni obilí, nasazování a lovení rybníků a podobně, přičemž měl vždy kontrolovat, zda je hospodářství v dobrém stavu.
 - **Písař** – vyřizování méně důležitých věcí, psaní čistopisů, péče o registraturu
 - **Důchodní písař (důchodní, Rentschreiber)** – příjem a výdej peněz pro celé hospodářství, správce pokladny, před vznikem funkce kontribučenského písaře (kontribuční výběřčí) měl na starost i daňové záležitosti. Agenda povinně rozdělena od r. 1738 (od 1775 musí kontribučenský výběřčí povinně skládat zkoušku u krajského úřadu)
 - **Purkrabí** – řídí dominikální hospodaření, správa nemovitého majetku, dohled nad nižšími úředníky, denní dohled nad dvory
 - Šafáři (dvory)
 - Zámecký správce
 - Správci a další „zaměstnanci“ v ostatních podnicích (pivovary atp.)
 - Obroční písař – polní hospodářství a vedení obilních účtů (později se úřad osamostatnil a funkce se dostala na roveň purkrabímu a dalším úředníkům)
 - Pojezdny (hospodářský pojezdny) – na velkých panstvích podřízen purkrabímu – zastával část jeho agendy, na menších panstvích podřízen přímo hejtmanovi

- Forsttmistr, lesní pojezdny
 - Hajní, myslivci, lesní adjunkti

Až do tereziánských a josefinských reforem bylo ustanovování vrchnostenských úředníků čistě soukromou záležitostí majitelů panství.

1773 – všichni úředníci musí být zapsáni (imatrikulováni) do seznamu hospodářského úřednictva vedeného u Společnosti pro povznesení zemědělství (později c. k. Vlastenecko-hospodářská společnost). Nástup nového úředníka byl dominiem oznamován krajskému úřadu a krajský úřad hlásil změnu u hospodářské společnosti.

Hospodářští úředníci byli rozděleni do 10 tříd:

- 1) Hospodářští radové, inspektoři, administrátoři
- 2) Ředitelové (od r. 1749 je titul hejtman zakázán), vrchní úředníci, hospodářští sekretáři, lesmistři, knihovní
- 3) Vedoucí úředníci na menších panstvích, revidenti
- 4) Purkrabí, důchodní
- 5) Správci, důchodní písaři
- 6) Obroční, sirotčí písaři, výběřčí daní
- 7) Porybní, sklepní písaři, lesní a hospodářští písaři
- 8) Pivní a lesní písaři, kancelisté, jiní písaři
- 9) Písaři
- 10) Praktikanti

Dvorní dekret z 13. 7. 1786 – výkon civilního soudnictví sporného i nesporného musí být na panství justiciár – nutná zkouška od vrchního soudu a byl mu vymezen určitý obvod. Byl placen vrchností, ale do jeho činnosti vrchnost nemohla zasahovat! Každá změna se musela hlásit příslušnému apelačnímu soudu¹ a tam posílal iusticiár každoročně svůj výkaz činnosti.

- Gruntovní písař
- Kancelářský písař
- Sirotčí písař (též dozor důchodního)

Vedl:

- a) Civilní soudnictví, politické kriminální věci, pozemkové knihy
- b) Pupilární a soudní tabely

- Na panstvích, kde probíhala těžba nerostných surovin, byly zřízeny roku 1783 pobočky horního soudu (tzv. substituce horních soudů)

V přenesené funkci panství úředníci stále více podřizováni příslušnému krajskému úřadu a museli zde skládat přísahu.

Nadále rozdělení vrchnostenských úřadů na:

¹ Apelační soud byl patrimoniálnímu nadřazen patentem z 12. srpna 1783.

- 1) Veřejná správa (Direktorialamt, Oberamt)
- 2) Soudnictví (Justizamt)
- 3) Vlastní hospodářství (Wirtschaftsamt)

Velmi často byla veřejná správa a soudnictví (tj. přenesená agenda) řízena na vlastním hospodářství nezávisle.

Od josefínských reforem musely být povinně vedeny na patrimoniálních úřadech podací protokoly, do nichž musely být zapisovány všechny vyřizované spisy.

Od 22. 8. 1799 vydáno nařízení, že patrimoniální úřady mají používat schéma předepsané dne 12. 1. 1787 krajským úřadům – Publicum, Camerale, Commerciale, Contributionale, Iudiciale, Militare, Dietale.

Změna nařízením ze dne 7. 11. 1838 – patrimoniální spisovna se dělí na:

- 1) Politicko-administrativní
- 2) Judiciální
- 3) Dominikální a ekonomickou

Oddělení se dělí dále na třídy a každá třída zahrnuje spisy jednotlivých správ.

- **kancelář buchhaltera** (přelom 17/18. stol.) – revizní účetní orgán

Od 18. stol. se ústřední orgány majitelů velkostatků nazývají – administrace (vrchní administrace).

Od roku 1751 tedy existovaly v Čechách tyto kraje:

- 1) Berounský kraj (Beroun)²
- 2) Boleslavský kraj (Mladá Boleslav)
- 3) Budějovický kraj (České Budějovice)³
- 4) Bydžovský kraj (Nový Bydžov, později krajský úřad sídlil v Jičíně)⁴
- 5) Čáslavský kraj (Čáslav)
- 6) Hradecký kraj (Hradec Králové)
- 7) Chrudimský kraj (Chrudim)
- 8) Klatovský kraj (Klatovy)⁵
- 9) Kouřimský kraj (Kouřim)
- 10) Litoměřický kraj (Litoměřice)
- 11) Loketský kraj (Loket) (s mimořádným postavením Chebska a Ašska)⁶
- 12) Plzeňský kraj (Plzeň)

² 1714 Berounský kraj vznikl sloučením Podbrdského a Vltavského kraje

³ Rozdělen dřívější kraj Bechyňský na Budějovický a Táborský

⁴ Hradecký kraj rozdělen na podíl hradecký a bydžovský

⁵ Plzeňský kraj rozdělen na podíl plzeňský a klatovský

⁶ Žatecký kraj rozdělen na podíl žatecký a loketský

- 13) Prácheňský kraj (Písek)
- 14) Rakovnický kraj (Slaný)⁷
- 15) Tábořský kraj (Tábor)
- 16) Žatecký kraj (Žatec)⁸

Do žádného z těchto krajů nepatřila Praha.

Na Moravě se pravidelná krajská organizace rozvinula až po Bílé hoře (vznik krajů datován rokem 1637), kdy se země dělila na 5 krajů:

- 1) Brněnský kraj (Brno)
- 2) Olomoucký kraj (Olomouc)
- 3) Hradištský kraj (Uherské Hradiště)
- 4) Jihlavský kraj (Jihlava)
- 5) Znojemský kraj (Znojmo)

1734 - 1848 měla Morava 6 krajů – přibyl Přerovský kraj (se sídlem v Hranicích)

⁷ 1714 Slánský a Rakovnický kraj byly sloučeny do nového Rakovnického kraje se sídlem ve Slaném

⁸ 1714 k Žateckému kraji bylo připojeno Loketsko a Chebsko